

LEV GOLINKIN BATOŇ, MEDVĚD A OSM KARTONŮ VODKY

„Zábavný, dojemný a místy i smutný příběh jedné židovské rodiny prchající koncem 80.let ze Sovětského svazu na západ. Golinkin je báječný spisovatel, který s lehkostí i humorem sobě vlastním dokáže zpracovat jakkoli závažné téma. Skvělá kniha.“

New York Times

Batoh, medvěd a osm kartonů vodky

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Lev Golinkin
Batoh, medvěd a osm kartonů vodky – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2017

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA a.s.**

**BATON,
MEDVĚD
A OSM
KARTONŮ
VODKY**

Batoh, medvěd a osm kartonů vodky

Lev Golinkin

CPress
Brno
2017

O AUTOROVÍ

Lev Golinkin, absolvent Bostonské univerzity, se dostal do Spojených států jako dětský uprchlík z východoukrajinského města Charkov v roce 1990.

Jeho povídky a eseje na téma ukrajinské krize se objevili v tištěných a internetových médiích The New York Times, Los Angeles Times, The Boston Globe a Time.com. Poskytl rovněž několik rozhovorů WSJ Live a HuffPost Live. V současné době žije v New Jersey.

Obsah

Autorská poznámka	9
Prolog	11

První část

NEJLEPŠÍ PRŮVODY CELÉHO ZATRACENÉHO SVĚTA	17
DO CHARKOVA PŘICHÁZÍ ČERNÁ ČARODĚJNICE	28
OLEG A ZRCADLO	37
ZNEŠKODNĚNÍ ODPŮRCŮ	41
POZNAMENANÝ MICHAIL ZNIČÍ RUSKO	48
NĚCO SE ZMĚNILO, COSI VISELO VE VZDUCHU	58
ZEMĚ NEKONEČNÉHO SOUMRAKU	63
160 DOLARŮ, DVA KUFRY, JEDINÝ ŠPERK, NIC CENNÉHO	73
DO STEPI	88

Druhá část

TUCTY HLÍDAJÍCÍCH BABIČEK	111
KDE LIDÉ NEMAJÍ JMÉNA	129
LESNÍK	139
PROBUZENÍ NOMÁDŮ	152

DROBNÉ A KOUSKY BROSKVÍ	157
POBYT V OČISTCI	169
EVA	177
BEZÚTĚŠNÝ, ČLOVĚKEM VYTVOŘENÝ OBZOR	182
SPLÁCHNUTÝCH DEVATENÁCT MILIONŮ	188
BOSŇANÉ V NOCI NEVYCHÁZEJÍ	193
ŠLO PŘECE JENOM O DROBNOST	200

Třetí část

TADY NEJSTE NA ELLIS ISLANDU	213
SPONZORSTVÍ UPRCHLÍKŮ PRO ZAČÁTEČNÍKY	220
KAM JINAM PATŘÍ?	226
NEDOŘEŠENÉ ZÁLEŽITOSTI, ČÁST I.: PŘESUN DO AME- RIKY	233
KDE SE SLABÍ ZABÍJEJÍ A JEDÍ	241
V AMERICE NEJSOU ŽÁDNÉ KOČKY	253
KDE JSEM A PROČ SMRDÍM PO BANÁNECH?	260
NEDOŘEŠENÉ ZÁLEŽITOSTI, ČÁST II.: ZŮSTÁVÁM V AMERICE	274
ALICIA	280
JEDEN ČLOVĚK, JEDNA BUNDA	286
KILCOYNE	292
EPILOG	307
PODĚKOVÁNÍ	317

Autorská poznámka

Tato kniha se zrodila z mé potřeby porozumět své minulosti, a proto jsou sepsané vzpomínky přesné, nakolik mi to jen paměť, výzkum a reflexe umožňují. Jenže příběh nepatří pouze mně samému: odehrává se v rámci obrovského přesunu uprchlíků a zahrnuje popisy mnohých osobností, z nichž některé se k bouřlivé minulosti nechtěly veřejně hlásit. Kvůli tomu, a poněvadž jsem se netoužil zachovat jako úplný vůl, jsem změnil jména těch, kteří mne požádali, ať zachovám jejich anonymitu, i takových, od nichž jsem souhlas nemohl získat.

Počátky modlitby Oscara Romera uvedené na straně 305 obestírá z části tajemství. Povedlo se mi vypátrat, že ji původně napsal biskup Kenneth Untener a díky Johnu Cardinalu Deardenovi zazněla 25. října 1979 v rámci kázání za zemřelé kněze. Jak se z části kázání stala modlitba a proč se nyní pojí se sansalvadorským arcibiskupem Oscarem Romerem, zavražděným 24. března 1980, není zjevné.

Prolog

Chestnut Hill, Massachusetts, květen 2003

Den byl horký a kovové tribuny na Absolventském stadionu sváděly sluneční svit přímo doprostřed prostoru, kde jsem se obklopen promujícími studenty roztékal v černém hábitu. Úvodní mluvčí – slepec, který zdolal Mt. Everest – hovořil o cestě životem, o různém překonávání překážek a o mnohých ponaučeních vysoké školy. Povídal i o dalších věcech, ale už nevím, o jakých. Nedokázal jsem ho poslouchat. Potřeboval jsem se pohnout. Dal bych si cigaretu. Rovnou celou krabičku. Toužil jsem po extra velké kávě se smetanou a bez cukru, ale hlavně mě přepadlo nutkání vydat se na cestu.

Hlavu mi zaplňovali lidé a místa, na které jsem nepomyslel – na něž jsem odmítal myslet – už léta, a přehlášovali horolezce. Musel jsem najít Lindu a Petera a Evu a plešatého majitele hotelu a ony Bosňany. Musel jsem vyhledat zavalitého muže, který nás dostal z vídeňského nádraží, a blondýnečku v domě s červenými dveřmi, jež mi jednoho studeného únorového večera, kdy nad Dunajem kvílel vítr, věnovala bundu. A byli tu další. Bohužel jsem neznal jejich jména, bydliště ani podobu, čímž se můj úkol krapet ztěžoval.

Proslov skončil, všichni zatleskali, rozdělili jsme se podle fakult a odšourali se do odlišných částí kampusu kvůli druhé polovině ceremonie. Kamarádi si cestou navzájem blahopřáli a vyměňovali si kontakty a já si v duchu plánoval, že vymažu svůj telefonní seznam a zruším e-mail. Bostonská univerzita mi laskavě umožnila, abych se obřadu zúčastnil, a tak jsem přešel pódium a přebral velkou obálku s drobným výpisem vysvětlujícím, proč uvnitř není diplom, a proč tím pádem nepůjdu na medicínu. Usmál jsem se, potřásl jsem si rukou s děkanem, táta mě vyfotil a já jsem odpelášil zpátky na své místo a celou věc už jsem nechal za sebou. K promoci mi chyběl jediný kredit z fyzikálních praktik. Diplom jsem mohl získat za měsíc a pak se přihlásit na medicínu... nebo taky ne. V téhle chvíli na tom nezáleželo.

Promoce skončila a čas se začal krátit: do pěti odpoledne jsme museli vyklidit pokoje. Neměl jsem sbaleno, a když mě táta se dvěma rodinnými kamarády vystrčil z místnosti a nahnal do dodávky, lhůta skoro vypršela. Táta, který na balení pedantsky dohlížel, opětovně kontroloval popruhy a vypočítával optimální uspořádání zavazadel, zatímco já jsem se omluvil, zaběhl jsem zpátky do pokoje, zabouchl za sebou dveře do koupelny a pustil jsem vodu. Z nějakého důvodu mi pomohla. Ačkoli už v okolí nikdo nebyl, její hučení přesto podpořilo mou samotu. Vždycky jsem před skokem potřeboval chvíli, abych se zastavil a sebral, a také jsem byl raději sám se sebou než sám v davu.

Sovětský svaz čekal. Největší země na světě, stát o velikosti Severní Ameriky. Prostor, kde se uctívalo nabalzamované tělo holohlavé stvůry, kde vyhostili Boha. Místo černých aut, zakázaných rádií, pokřivených zrcadel a ilegálních pekařství, místo, kde se pod rudou vlajkou přesouvaly rakety a tanky. Stráže vyčkávaly a s nimi plynové masky a utečenecké tábory. Co jsem vstoupil na americkou půdu, snažil jsem se na ně ze všech sil zapomenout, vytěsnit je a pohřbít, avšak oni přesto čekali. Ruce se mi na umyvadle sevřely a zvedala

se ve mně povědomá panika, vyplazila se mi z hrudi do krku a dusila mě – naléhala, ať uteču, najdu si novou adresu, nové cíle, nové přátele, ať se přestěhuji, zmizím a odeberu někam jinam, ale poprvé v životě nezáleželo na tom, že jsem vyděšený. Musel jsem se vrátit. Do Indiany, do rakouských uprchlických táborů, abych si promluvil s lidmi, prozkoumal to tam a dal dohromady něco, co bude připomínat mou minulost. Vysoká škola nabízí mnohá ponaučení, v tom jsem s nevidomým řečníkem souhlasil. Některá zapomenu a jiná už jsou nenávratně pryč, ale konečně jsem pochopil, že člověk nemůže mít budoucnost, pokud mu schází minulost.

Když jsem zastavil vodu a vydal se nazpátek k dodávce, u níž přešlapoval táta, pokrývala zrcadlo vrstvička páry. Minula pátá hodina a kampus se skoro úplně vyprázdnil. Vyučující se vydali vstříc prázdninám a údržbáři spěšně skládali židle a strhávali stany, aby mohli rovněž vyrazit. Na lampách se třepotaly kaštanové vlaječky s logem Bostonské univerzity a mně připomínaly jiné rudé zástavy pleskající se v odlišných poryvech větru v zemi, která už neexistovala. Protáhlé stíny školních věží pronásledovaly dodávku po Commonwealth Avenue, podobné obřím gotickým stěračům, jež odstraňují zbytky akademického roku. Opustilo mě vědomí, a když jsem se probral, nabírali jsme benzin na odpočívadle v Jersey.

Následující dva roky jsem se nezastavil.

První část

*Začne válka v ulicích
Děti nám jdou po bocích
Jen zásady jejich se rozloučí
Ti, kdo poháněli nás
Nyní soudí, vem to ďas
Kývnou a kulka hnedle zabzučí*

Skladba Won't Get Fooled Again od skupiny The Who

NEJLEPŠÍ PRŮVODY CELÉHO ZATRACENÉHO SVĚTA

Charkov, Ukrajina, SSSR, září 1987

Průvody platily v Sovětském svazu za zlatý standard. Dělnické průvody, průvody žen, revoluční průvody, průvody velké vlastenecké války – nic z toho nescházelo. Zdokonalili jsme je; staly se nejlepšími průvody celého zatraceného světa. Den svatého Patrika? Díkůvzdání? *Nenechte se vysmát.* Tradiční newyorská přehlídka na Den díkůvzdání se vyznačuje balóny. U nás se přes Rudé náměstí valily mezikontinentální balistické rakety. Průvody se těšily mimořádnému významu a účast byla povinná, nehledě na déšť a jiné projevy počasí. 26. dubna 1986 – rok předtím než jsem nastoupil do první třídy – vybuchla jaderná elektrárna Černobyl (nacházející se necelých 500 kilometrů od Charkova) a vychrlila nad Ukrajinu radioaktivní oblak. Jiné, slabší země by trvaly na tom, aby občané dřepěli doma a cpali se jódovými tabletkami. Jenže na První máj připadal Mezinárodní den dělníků, zrušení průvodu nepřipadalo v úvahu, a tak jsme pochodovali a nevědomky jsme při tom se slunečním svitem vstřebávali i jiný druh ozáření. Tribuna prakticky zela prázdnotou, neboť místním stranickým

pohlavárům se samozřejmě dostalo včasného varování, takže dávno zmizeli za horami, ale průvod proběhl bez sebemenšího zaškobrtnutí. *Tomu říkám* nasazení pro věc.

Rok po slavnostech Prvního máje, obohacených o radionuklidy, mě máma vzala za ruku a šli jsme na zářijový průvod spojený se vstupem do první třídy. Po Moskevském prospektu občas proračotila tramvaj, ale jinak tam panovalo ticho: před charkovským obchodním domem, do kterého za poslední dva týdny nedorazilo žádné nové zboží, nestály fronty; účastníci ranní směny už byli v továrnách a *bábušky* zůstávaly doma, kuchtily oběd a stěžovaly si na počasí. Dokonce i vyhozené noviny, jež se obvykle díky provozu točily a tančily ve vzdušných vírech, se lepily k dláždění a zvolna se rozpouštěly v kalužích. Minuli jsme Náměstí Povstání, lemované javory a kaštiny, za stadiónem Srpu a kladiva jsme zabočili vlevo a dorazili jsme k charkovské škole č. 3, kde už byl průvod v plném proudu.

Nenesly se v něm transparenty, které by hlásaly, kolik tun obilí sklídila zemědělská družstva náležící k městu, ani zvěstování o tom, jak továrna Malyšev bůhví pokolikáté vychrtila třicet tanků nad plán, a ani seznamy občanů nominovaných na Řád slávy práce, druhé třídy. Jednalo se o méně velkolepou záležitost, během níž jsme s mámou sledovali učitele, za kterými kráčeli žáci druhé až páté třídy, od nejstarších po nejmladší. I přes nedostatek povzbuzujících statistik výroby či Řádů slávy práce bylo všechno bez chybičky: obloha nabrala čistý, temně ocelový odstín; z nebe se lily proudy ledového deště, kapky však nikdo nevnímal. Jako by pochodovali stovky kilometrů odsud, na prosluněné, teplé Kubě. Studenti se nenechali zmást ani zaskočit a pevně pokračovali vpřed – z dívčích úsměvů vyzařoval plachý optimismus a hoši se nesli ve stylu vojáků, jimiž se jednou stanou. Držel

jsem se máminy nohy, zatímco mě zčásti kryl deštník a zčásti její dlouhý bílý vlňák.

Když kolem nás provlál poslední promáčený rudý praporek, upravil jsem si školní uniformu a vydal jsem se za svou novou učitelkou, Annou Konstantinovnou. Šlo o vysokou ženu s šedými vlasy a šedivým obličejem, který ladil s její šedavou halenkou. Napřed nás naučila, jak máme sedět, neboť bez správného posezu člověk nemůže vstřebávat informace. Seděli jsme v lavicích, záda jako prkno, oči upřené na tabuli a se založenýma rukama – pravou přes levou, prsty narovnané. (Pokud jsme se chtěli na něco zeptat, pravá ruka zarotovala o devadesát stupňů, dokud nesměřovala kolmo k desce stolu, avšak prsty se během celého úkonu od sebe nesměly vzdálit.) Anna Konstantinovna procházela uličkami. Neučila, ale spíše věci připomínala, jako bychom já, přede mnou sedící bratři i zbytek třídy už věděli, co je třeba, a její práce sestávala z burcování naší paměti. V jejích stopách kráčel fotograf. Dostal za úkol zdokumentovat a popsat, jak do společnosti vstupuje nová generace komunistů. Anna Konstantinovna přecházela sem a tam, fotograf cvakal spouští a já jsem seděl a v duchu jsem rozkazoval svým uvrtným prstům.

Po lekci držení těla následovala dvouhodinová rozprava, která nám ujasnila, že jako děti opravdu představujeme budoucnost a brzy na nás padne břemeno zlepšování naší skvělé společnosti a boje proti útočným kapitalistům. Náš dokonalý Svaz přece jenom nebyl vždy dokonalý. Bezchybnosti dosáhl díky Leninově neúnavné práci a genialitě, ovšem Lenin již nežije a je na nás, abychom dál nesli jeho pochodeň. Znalosti zahrnující Puškina i násobilku se stanou naší výzbrojí, již využijeme, abychom přinesli štěstí dělníkům a rolníkům po celém světě. Zodpovědnost visela nad našimi lavicemi jako Damoklův meč.

Aby nás v nadcházejícím úsilí podpořili, odvedli nás do jídelny, kde nám dali mléko a sendviče. To, že nesnáším mléko, představovalo patrně moje první trvalé rozhodnutí, avšak Anna Konstantinovna mi obratem připomněla, že bez jeho životodárné moci bych kapitalistům čelil jenom obtížně, že ano? „V mléce je síla. V mléce je síla, Lve,“ prohlásila a já jsem sraženou hmotu nacházející se v hrnku rychle vyzunkl. Všichni jsme se museli obětovat pro všeobecné blaho.

Po obědě jsme se vrátili do třídy a Anna Konstantinovna se – zdánlivě samozřejmě – usadila za katedrou, s rovnými zády a očima upřenýma před sebe. Sledoval jsem, jak natáhla paži k zásuvce, a když se končetina znovu objevila, třímala v ní kovovou krabičku. Natočila zápestí a vysypala její obsah. Zkusil jsem zaostřit. Katedru pokrývaly hvězdy. Drobné kovové hvězdičky.

Po vzoru všech úspěšných diktatur rozpoznávala komunistická strana Sovětského svazu význam indoktrinace mladých jedinců. Jakmile dítě začalo první třídu, skrmili ho v dobře naolejovaném stroji propagandy, v němž první kolečko představovala organizace říjnových dětí, okťabrijata. V říjnu se odehrála revoluce, a pro komunistickou stranu tedy měsíc nabýval zvláštního významu (v říjnu se spustila hojnost průvodů; oproti říjnovým průvodům vypadaly jiné slavnosti uboze, asi jako Den svatého Patrika). Dávalo smysl, aby prvňáčci začínali na počátku, u vzniku revoluce. Když jsme si připnuli oficiální špendlík s hvězdou, staly se z nás okťabrijata. Symboly jsou klíčové jak pro základní vzdělání, tak pro totalitní propagandu (oba systémy toho mají hodně společného) a pravý, ozkoušený emblém SSSR představovala pěticípá rudá hvězda. Ve středu každé z hvězd na katedře Anny Konstantinovny se nacházel vyražený andělský obličejík malého Lenina, přičemž zlatovlasé, kudrnaté dítě vyhlíželo jako zvrácená verze Ježíška ze špendlíků, kterého si Američané připevňují na vnitřní zrcátka aut, aby je děťátko ochraňovalo. Anna Konstantinovna nám

připjala hvězdy a potom jsme se přemístili na velké shromáždění, kde jsme sledovali, jak se ze třetáků stávají pionýři.

Pionýr představoval nadstupeň oktjabrjat a členství bylo vážnou záležitostí. Od říjnových dětí se čekalo víceméně pouze nošení odznaku: avšak pionýři vykračovali vpřed a začínali doopravdy sloužit rodné zemi. Člověk se mohl připojit od třetí třídy a účast byla volitelná. Nechtěli na nás tlačit. Chtěli, aby rozhodnutí šlo od srdce, a když byl sem tam nějaký jedinec příliš natvrdlý či dětinský na to, aby se do spolku nepřihlásil, většinou ho k tomu nejpozději v páté třídě dokopali.

Aby vynikla vážnost vstupu do pionýra, odehrávala se slavnost se vším všudy, včetně průvodovitého miniprocesí, ve velké aule. Hemžilo se to tam rudými pionýrskými šátky a z trámů visely transparenty opatřené slogany typu „Buď vždy připraven k obraně komunistické strany SSSR!“ či „Pionýr je bdělý a ostrážitý!“ Branci ze třetí třídy jeden po druhém vstali a odříkali slavnostní pionýrský slib:

„Já, [příjmení, jméno], při příležitosti vstupu do řad všesvazové pionýrské organizace Vladimira Iljiče Lenina slavnostně slibuji před svými druhy, že budu vášnivě milovat a bránit svou vlast, žít podle výzvy velkého Lenina a nauky komunistické strany a vždy se řídit zákony pionýrů Sovětského svazu.“

Poté, co si uvázali rudé šátky, dostal každý z nově označených pionýrů na starost jednoho prvňáka. Mně přidělili pěknou holku s pevně utaženými copy, která mi věnovala knížku o nějakém hlupáčkovi jménem Neználek, který objevil létající auto a rozhodl se odcestovat na Slunce, na kterémžto místě po různých vylomeninách (matně si vybavuji cosi o slonovi v tamní zoo) konečně pochopil, že patří domů, kde má po boku svých spoluobčanů tvrdě pracovat na vybudování

lepší společnosti. Pionýrka mi pověděla, že Pionýři se sdružují v tzv. Skupinách a Družinách a že člověk může zasedat v různých Komisích a Přátelstí se s dalšími Pionýry a učit se důležité Komunistické Dovednosti a Pionýrské Písně a jiné super věci. Zeptala se mě, jestli umím abecedu, a já jsem přitakal. „Dobře,“ zadeklamovala. „Abeceda je počátkem všech počátků; i Lenin s ní začínal.“ (V ruštině to zní lépe, jde o rýmující se dvojverší.) Jen jsem zíral na její copy a kanárkově žlutý obal knihy, na němž Neználek túroval auto a chystal se napáchat ve Slunečním městě pořádnou spoušť. Starší pionýři objali nové druhy, seřadili se do skupin a družin a odpochovali. A takhle proběhl můj první školní den.

Olivově zelená plynová maska, která mi zakrývá obličej, představuje pozůstatek druhé světové války – velké vlastenecké války, jak ji nazývají lidé v rádiu, či jednoduše války podle všech ostatních. Maska je příliš velká, vyrobená ze staré, ztuhlé gumy, a Anna Konstantinovna musela notně přitáhnout řemínky, aby mi nepadala. Také kulaté oční průzory jsou příliš velké a kromě očí mi zpod nich vykukují i tváře a obočí. Všichni jsme v maskách a v levé ruce svíráme dlouhé, ohebné choboty zakončené jakýmsi plechovým filtrem. Zbytkem těla vězím v uniformě: v naškrobeném modrém obleku, na jehož klopě se blýská temně rudý odznak s malým Leninem. Hvězdička nikomu neschází. Všichni kluci jsou ustrojeni v námořnický modrých oblečcích a dívky na sobě mají hnědou verzi šatů francouzských služek, ke které patří velká bílá mašle do vlasů. Tu však dnes plynové masky odstranily z dohledu.

Prvňáčci stojí do jednoho vyrovnání v chodbě, kde hnědé stěny pokrývají fresky zachycující pionýry obou pohlaví, jak pomáhají starším občanům a sází stromy. Dále se tam nacházejí plakáty s plešatým,

dospělým Leninem, které doprovázejí slogany jako například: „Buď připraven! Vždy připraven!!“ a další citáty zaměřující se na bdělost a význam studia. Najednou klukovi na začátku řady nakážou, aby se rozběhl, on to udělá a my následujeme za ním, po schodech nahoru a po schodech dolů, ven na chodník a dovnitř do chodby, průhledy v plynové masce jsou zamlžené a špinavé a já venku vidím akorát šedivé cementové šmouhy a vevnitř jen červeno-hnědé skvrny fresek.

Je říjen, takže většina z nás už se v budově vyzná a běh nic nenařuše. Několikrát se propleteme školou, chodbu za chodbou, třídu za třídou a pak si sundáme masky, rozdělíme se podle tříd a potom ležím na zemi, vyšší a starší z bratrů mi tiskne ruce k zemi a kdosi mi jistí nohy, nejspíš ten cvalík s velkou lebkou, čelo mi krvácí, a když se pokusím zvednout hlavu, krev mi stéká do očí a po nose. Špatně kvůli ní vidím, ale pořád rozpoznávám mladšího a menšího z bratrů, který mi sedí na hrudníku a strká mi před oči kus toaletáku umazaný od hoven. „To seš ty, tohle jste všichni,“ zasyčí a hovna jsou hnědá a on má opálený obličej, skoro do tmavě hněda, a taky vpadlé a téměř černé oči a na sobě námořnicky modrou uniformu s temně rudým odznakem s Leninem a z celé té pochmurné palety vystupují pouze jeho zářivě bílé zuby, jež mu zabírají polovinu obličeje.

Tvář mu ustrnula. Slyším „židák“ a „sračky“ a cítím sliny, které mu létají z úst, avšak jeho obličej zamrzl ve šklebu připomínajícím chrlič. Všichni zatuhli – vidím ruce, jež mi přidržují paže a nohy, a koutkem oka tváře, netečné, nehybné, znuděné –, všechno provádějí ledabyly, jako by je k tomu někdo nutil a oni v pülce svého úkolu zkameněli. Kolem se kmitne skupina – nebo možná družina – pionýrů, nedokážu je od sebe rozeznat, jejich rudé šátky připomínají hejno barevných ptáků. Úsměv mladšího z bratrů není vůbec spokojený, spíš jde o grimasu, mřížoví, které se dere ze smradu hoven a červené mlhy krvavého závoje, a já koukám na zuby a hnědé

odstíny chodby a modré šmouhy uniforem a šedo-bílou skvrnu, jíž je Anna Konstantinovna, jež otevře dveře a chladně nám připomene, že začíná hodina. Zazní druhé zvonění, dostanu ještě pár ran, na tváři mi přibude několik stop po výkalech a pak i se spolužáky zamíříme vstříc vzdělání.

Pořád úplně nechápu, proč jsme museli běhat v plynových maskách. Anna Konstantinovna krátce promluvila o kapitalistech a prohlásila, že je životně důležité, abychom byli připraveni, pokud na nás zaútočí, a to muselo být dostatečné vysvětlení, neboť jsem netrval na dalším výkladu a spolužáci rovněž mlčeli. Přitom jde o jediný běžný školní den, na který si jasně vzpomínám. Všechno ostatní – sovětská poezie a ukrajinská gramatika, krev a hovna, historie revoluce a tělocvik – mi splývá a vybavují se mi pouze útržky. Nebýt oněch masek, nejspíš by mi z paměti vypadl i tento den, avšak masky byly vlastně prima a celý den díky nim zazářil.

Pokud si dobře vzpomínám, zameškal jsem asi polovinu prvních dvou let školní docházky. Máma využila svých kontaktů mezi městskými doktory, aby mi zajistila delší omluvenky, kdykoli jsem onemocněl, což se stávalo často, a tak jsem zůstával doma, jak jen to šlo. Suma sumárum mě nemoci nijak zvlášť netrápily: vždycky jsem měl co číst, babička mě nechala motat se kolem plotny, zatímco vařila oběd, a když se večer rodiče a sestra vrátili domů, mohl jsem máme povyprávět, co jsem přečetl, nebo vymýšlet plány, jak otrávit svou sestru Linu.

Pokud bylo hezky, přidával jsem se k tátovi v procházce po šeříkovém parčíku rozkládajícím se za bytovkou. Pracoval jako inženýr, cestoval po celém Svazu, všude spravoval turbíny a vždycky s sebou

pak přivezl různé drobnosti a zajímavé historky. Vykládal mi o mrazem spoutaných těžebních městech v tundře, kde teploty padaly na mínus čtyřicet stupňů a ptáci přimrzali k zemi, podobní opeřeným ledovým hrudkám. Někteří dělníci led odsekávali a ptáky si zastrkávali do podpaží, takže než dorazili k rafinérii, zvířata roztála a odletěla. Nejraději jsem poslouchal vyprávění o jižních -stánech, kde se k obloze vypínaly minarety a jedna z madras, vybudovaná za časů Timura Chromce, zahrnovala zákoutí obložené červenými kameny, z nichž se – pokud se člověk postavil na správné místo – vynořil obraz muslimského svatého. Táta v inženýrském zápalu nadšeně rozkládal o Uzbekích a Turkmenech, jejichž domorodí předci si budovali v pouštích hliněné domky, kde potom do stěn navrtávali díry, aby zajistili proudění vzduchu, díky němuž zůstal vnitřek chladný a svěží. Myšlenky se mu také často zatoulaly k turbínám, a to si potom mumlal pod vousy o lopatkách, rotorech a mezistěnách. Podél cestiček se válely noviny a další odpadky, pod stromy v noci polehávali bezdomovci a park byl cítit močí a šeríky. Nad námi se skláněly dlouhé větve obtížené fialovými květy, já jsem kráčet vedle táty a snil o dni, kdy budu tak vysoký, že se pod nimi budu muset taky sklánět, a potom mu budu umět pomoci s turbínami a třeba i moct opustit Charkov, abych spatřil minarety na vlastní oči.

Když byl táta na cestách, trávil jsem odpoledne se svým nejlepším kamarádem Olegem, který žil v bytě nacházejícím se na proti tomu našemu, na opačné straně chodby. Obvykle jsme si hráli na dvoře na německou invazi do Ruska. Někdy jsme představovali Rudou armádu a unikali jsme před německým postupem, bránili jsme opevnění a podnikali zoufalé akce, aby nacističtí zmetci draze zaplatili za dobytí našeho města. Jindy jsme na to šli obáceně a přesunuli jsme se na vzdálenější konec dvorku, poblíž

skládky a kasáren, kde jsme se otočili a lavičku po lavičce, vstup za vstupem jsme zabírali zemi, dokud jsme nezajistili bytovku až k pekařství. Tento směr znamenal zastávat Němce, jenže my jsme tomu s Olegem jednoduše říkali „začínat na druhém konci“, abychom si nepřipadali tak nevlastenecky. Při útočení jsme si ovšem užili víc legrace než při bránění, a tak jsme zábavu na druhém konci zahajovali skoro pokaždé.

Hra nevyžadovala žádnou představivost. Němci Charkov *opravdu* zničili – do učebnic dějepisu se zapsaly čtyři hlavní bitvy o město mezi lety 1941 a 1943 – a ještě po čtyřiceti letech tu zůstávaly znatelné následky. Ve zdi pod naším balkonem zely díry po střelách z minometů. Město pokrývaly pamětní tabulky a válečné trofeje ze zabraných panzerů. Máma, táta i babička si pamatovali horečnatou evakuaci podzimu 1941, kdy je naskládali do vlaků a odeslali na Východ. Tátu na Ural, mámu a prarodiče do střední Asie. Když se táta do města vrátil, nacházelo se tam toho podstatně víc než jen stopy po střelách. S kamarády ze školy, z nichž mnozí přišli o otce, se prohrabávali zřícenými budovami a z trosek vykutávali kulomety, granáty a kosti. Poněvadž byly zbraně snadno k dostání, chodili s nimi do školy a táta se svého času vybavil hustou SS dýkou s německy popsanou čepelí. Jakmile ji spatřil jeho otec, dědeček Lev, zavedl tátu na pole u továrny na traktory.

„Někde v těchto místech se nacházejí jámy, kde majitel této dýky a další jemu podobní zastřelili před pěti lety během jediného dne tisíce Židů,“ oznámil tátovi.*

* Podrobnosti vyšly na světlo mnohem později: místo nacistického vraždění představovala rokle zvaná Drobickij Jar, nacházející se nedaleko Charkova. 15. prosince 1941 tam bylo zabito 15 000 Židů. Až do roku 1991, kdy se rozpadl Sovětský svaz, odmítalo město vystavět Židům na místě památník.

Nepřikázal mu, aby se dýky zbavil, ale od oné chvíle u sebe táta nosil běžný sovětský nůž.

Oleg ani já jsme naše počínání nevnímali jako hraní si na dvorku; připomínaly nám spíše vstup do světa starého filmu, jenž znovu ožívujeme. Plížili jsme se podél kasáren, ukrývali jsme se za šefříky a plazili jsme se na výzvědné mise přes kopečky u bytovky, uhýbali jsme, zabírali a přepadávali, dokud jsme se – ušmudlaní a vítězní – nedostali k naší budově. Den za dnem jsme s Olegem dávali dvorku na frak: starším klukům, kteří se shlukovali u vchodů a vyměňovali si odznáčky a mince, holkám, včetně Olegova dvojčete – sestry Daši, jež škubaly kvítka a pištěly, kdykoli jsme jim čmajzli panenky (aneb „*ne-přátelské bojovníky*“, jak jsme je s Olegem nazývali), Mítovi, správci, který si ze všeho nejvíc všímal své dýmky, *bábuškám* usazeným na lavičkách, jimž nikdy nic neuniklo, a přízrakům německých a sovětských mrtvých.

DO CHARKOVA PŘICHÁZÍ ČERNÁ ČARODĚJNICE

Charkov, Ukrajina, SSSR, 80. léta

Máma pracovala jako psychiatrická v jedné z velkých městských klinik. Většina jejích pacientů trpěla obvyklými psychiatrickými neduhy: depresemi, mániemi, úzkostmi a občasnou psychózou. Máma a její spolupracovníci navštěvovali nemocné doma, pro provozuschopné pacienty měli ordinační hodiny a na klinice se věnovali vážnějším, hospitalizovaným případům. Obvyklá pracovní náplň připomínala činnost jejích kapitalistických protějšků, až na výjimečnou a nepříliš známou skupinku pacientů, kteří se vyskytovali pouze v Sovětském svazu. Málokdy se o nich mluvilo proto, že než je zavřeli do ústavu, těšili se výbornému *duševnímu zdraví*.

Politici disidenti představovali pro režim ošemetné dilema. Nejednalo se o běžné vrahy ani o drobné kriminálníky (většinou šlo spíše o velmi vzdělané intelektuály). Nikoli, tito jedinci vědomě, dobrovolně a okázale zavrhlí Sovětský svaz a k němu příslušející způsob života. Psali dopisy, zkoušeli organizovat protesty, vystupovali proti systému a vůbec se pouštěli do bizarních akcí, jež se daly

vysvětlit jediným způsobem. „Žádný příčetný člověk by nevzdoroval SSSR,“ znělo oficiální stanovisko diktatury. Takže jinak řečeno, protože: a) komunismus představoval vrcholnou formu humanitní společnosti; b) normální lidé přirozeně tíhnou k ideálům; a pak c) kdokoli zavrhuje ideální řešení, je očividně choromyslný. Choromyslní lidé patří do blázince, a proto disidenti končili právě tam.

Jenže nestačilo je zavřít; aby zmizely veškeré pochybnosti, musely být nespokojené hlasy oficiálně prohlášeny za nepřičetné. K tomu si režim napřed potřeboval sehnat vhodné onemocnění, které mu v roce 1969 poskytl přední sovětský akademik dr. Andrej Sněžněvskij. „*Pomalou schizofrenii*“ – poruchu, kterou mimo komunistický blok nikde neuznávají – charakterizoval jediný klíčový symptom: iracionální touha bojovat proti zdánlivé společenské nespravedlnosti. Pomalá schizofrenie byla považována za úpornou chorobu, která vyžadovala nejradikálnější léčbu, a tudíž pacienti, jakmile se stanovila diagnóza, podstupovali elektrošoky, inzulinem vyvolané kóma, smyslovou deprivaci, podávání sedativ a silných psychotropních látek. Nakonec se diagnóza přerodila ve skutečnost.

Kolem svátků mámě vždy přibývalo práce, neboť agent KGB nosil jejímu nadřízenému seznam jmen. „Nepochybně si všímáte, že se jistí jedinci touhle dobou chovají obzvláště znepokojivě. Vycházejí do ulic, pokřikují nesmysly, rozdávají letáky a ruší pracující lid našeho města. Prosím, podepište tedy ten rozkaz, ať je můžeme na chvíli poslat do ústavu. Veřejnost tak nebude nikdo obtěžovat a všichni si užijí klidné a příjemné svátky.“

Nejednalo se o žádost; psychiatr dodal podpis a černé sedany Volha vyjely do ulic, aby všem zajistily klidné a příjemné svátky.

Část Charkova se nazývala Nemyšlja. Šlo o oblast, kde kvetl zločin, čtvrt, nad níž město zlomilo hůl; sanitky zastavovaly na jejím okraji a policisté se tam odvažovali pouze hromadně. Máma byla jediná

z místnosti vystrnadili, ale to nevadilo, protože jsem nachystal záložní plány. Poschovávané budíky, co každých pár minut drnčely, pasti nastražené nad postelí, a pokud vše selhalo, mohl jsem ještě nahlas a falešně zpívat. Nikdy jsem nechodil do školy a v bytě jsem trávil celé dny. Šlo o moje domácí prostředí, zamknout dveře opravdu nestačilo.

Brzy, většinou při druhé schůzce, si kluk přestal dělat starosti s tím, jak zapůsobit na naše rodiče a babičku a začal si předcházet mě.

„Lve, tady jsi!“ vyhledal mě hned za vchodovými dveřmi, kde jsem na něj čekal. „Donesl jsem ti sladkosti!“

„Děkuji.“

„No a teď, když jsme kamarádi, bys mi třeba nemusel lepit tkaničky k sobě. Co říkáš?“

„Četl jsem o tom v knížce, víš.* Chlápek jel do Jižní Ameriky, na pampy, a lovil tam velké pštrosy, kterým se tam říká nanduové, tak, že jim hodil kolem noh takový provaz. Díky tomu jsem přišel na ty tkaničky.“

„Tak podívej: donesu ti další čokoládu a ty s tím přestaneš.“

„Co si myslíš o pirátech – jsou to takoví námořníci, kteří přepaďávají další námořníky, akorát že mají šátky, dřevěné nohy, papoušky a zakopávají poklady. Máš nějaké piráty?“

„Seženu ti pirátské hračky, slibuju.“

* V *Opilém pralese* od Gerarda Durella, kde autor líčí výpravu do Paraguaye a Argentiny, během níž chytal divoká zvířata. Spousta Durellových metod chytání velké zvěře se dá snadno předělat na lapání sestry a jejích nápadníků.

„A čokoládu. A dávej pozor, až půjdeš do Linina pokoje – natáhl jsem ve vchodu pár rybářských vlasců. To mám taky z knížky.“*

Kluk pak obrátil město vzhůru nohama, ale do dalšího rande jsem dostal svoje piráty.

Lina se mi mstila vyprávěním příběhů. Nikdy nezapomenu na večer, kdy se vrátila ke mně do pokoje a zeptala se, zda jsem slyšel o černé čarodějnici, jež oživuje hračky a za noci s jejich pomocí škrtí děti. Nikdo nedokázal říct, kterých hraček se zmocnila. Černá čarodějnice byla trpělivá: některé z nich se celé roky tvářily naprosto neškodně a pak najednou bez varování zaútočily. Linina zpráva přišla zavčas; nebyla si stoprocentně jistá, avšak důvěryhodný zdroj z řad čarodějčiny blízkého doprovodu jí oznámil, že čarodějnice míří do Charkova. Ze strachu jsem se dovolával mámy, ale Lina jen krčila rameny.

„Chtěl, abych mu něco vykládala, a to jsem udělala.“

„Mluv pravdu?“ zeptala se máma.

„Mhm,“ přitakal jsem a přitom jsem horečně dával dohromady seznam vojáků, kteří by se nejspíš hodili do role spících nepřátelských buněk.

„Přestaň si o to říkat. Vždycky to uděláš a potom se bojíš.“

„Já vím, jenže...“

„Vidíš!“ skočila mi Lina rozzářeně do řeči. „Povídala jsem ti, že se mu moje příběhy líbí.“

Nepletla se. Na týden jsem se zabarikádoval v pokoji, načež jsem naznal, že mi zase tak velké nebezpečí nehrozí, a šel jsem si pro přídatek. Nemohl jsem odolat. Někdy mi načrtávala obrázky příšer, abych

* *Z Karkulína ze střechy* od Astrid Lindgrenové. Příběh o klukovi a jeho kouzelném kamarádovi přímo přetéká nápady, jak využít běžného domáčího vybavení, aby člověk potrápil své blízké. Povinná četba.

si dokázal lépe představit hrůzy vyčkávací do chvíle, kdy zhasne světlo. Jindy si ani nemusela vymýšlet.

„Když mi bylo jako teď tobě, a to ses ještě nenarodil, zatkla KGB tátu a začali se ho vyptávat na knihy, které má doma [to se opravdu stalo]. Zadrželi ho a dotírali na něj a potom naběhli k nám do bytu a prohledali ho! *Prásk!* dveře se rozletěly a oni vpadli dovnitř! Naštěstí tátův spolupracovník varoval mámu a babičku hned poté, co si tátu odvedli, takže stihly všechny zakázané knihy spálit [to tak taky bylo]. Ve chvíli, kdy agenti KGB dorazili ve svých černých autech, oblečení do dlouhých černých kabátů [jak agenti KGB, tak černá čarodějnice našli v dané barvě zalíbení], nezbyla po ničem špatném ani památka. A tak tátu propustili a do vězení nemusel. Ovšem kdo ví? KGB je nevypočitatelná. Zítra se jim možná přestanou zamlouvat knihy, které čteš – třeba tvoje pohádky, víš [tady se jednalo o uměleckou nadsázku: z dětské literatury už dávno vymizely veškeré nežádoucí odkazy na náboženství a Západ] –, a dojdou si pro tebe. Jenže *ty* nemáš žádného spolupracovníka, který by tě mohl varovat, že? Přijedou v černých autech a odvezou tě pryč.“

Odmlčela se, aby její slova měla patřičný dopad.

„Tak šup, čti si, dokud můžeš... a dávej si pozor na černé vozy.“

Popadla aktovku a vyběhla z místnosti. Zůstala po ní jen ozvěna spokojeného smíchu.

Lina v tom opravdu *uměla* chodit.

Když Lina chodila na střední školu, dřela se, aby mohla nastoupit na medicínu. Byla na dobré cestě, aby si vysloužila zlatou medaili, ocenění udělované žákům závěrečného ročníku, kteří skončili se samými jedničkami, a mohli díky tomu usilovat o určitá povolání. Medicína mezi ně patřila. Lina dosáhla potřebných známek, ředitel si tedy na podzim zavolal tátu do školy. Uznávaný pedagog vypadal ustaraně.

„Pane Golinkine, vaše dcera je vynikající studentka a velmi milá dívka. Pozval jsem si vás, poněvadž ji obdivuji a nechci, aby ji následující události zaskočily. Dostane dvojku, i když pouze jednu, která zabrání tomu, aby dosáhla na medaili; víc toho pro ni nemohu udělat. I já musím, ostatně jako my všichni, plnit nařízení.“

Tátu prohlášení zmátl. Rozporuplná politika Sovětského svazu se posouvala a měnila v závislosti na roce, republice a rozmarech diktatury. Někdy mohla jistá etnika vykonávat určitá zaměstnání a zastávat některé pozice; jindy se anonymní parchant z neznámé úřednické vrstvy rozhodl, že příliš mnoho *židáků* dostává samé výborné známky, takže se v tomto smyslu namnožilo a rozeslalo patřičné oznámení. Tohle všechno táta věděl. Netušil však, proč si ho ředitel vůbec volal, aby s ním věc probral.

„Samozřejmě *žijeme* ve svobodné společnosti, a *máte* proto možnost podat stížnost. Víím, že Lina dokáže být... neústupná a mohla by vás nabádat, abyste tento krok podnikl. To bych vám však opravdu neradil.“ Ředitel se naklonil blíže. „Učitelé by pak museli obhájit, proč vaše dcera nemá na medaili nárok, a tak by nutně místo jedné dvojky začala dostávat trojky a čtverky. Tomu se chci vyhnout; nechci jí způsobit víc trápení, než je nutné. Snažím se vám pomoci. Rozumíte?“

„Ano,“ řekl táta. „Děkuji vám za váš čas a za to, jak se staráte o Linu.“

Cestou domů přemítal táta nad tím, jaké má Lina štěstí, že se její ředitel zajímá o lidi.

Lina *byla* neústupná. Další dva roky věnovala pečlivé přípravě na přijímací zkoušky na medicínu v naději, že třeba překoná své poskvrněné vysvědčení. Její zanícení tátu přesvědčilo, tudíž zařídil, aby jí pomáhali jedni z nejlepších domácích učitelů, jací se ve městě našli. Po druhém

pokusu mu zavolał děkan, aby dceru přestal mučit a poslal ji někam, kam se dostat může. Lina nastoupila na inženýrství.

Od té chvíle se doma o medicíně nemluvalo. „Zítřa odpoledne si seženeš učebnice, v neděli máš volno a v pondělí tě přihlásíme na charkovskou polytechniku – běž se připravit,“ prohlásil táta a vyrazil na procházku, čímž diskuzi nadobro uzavřel. Tehdy mi byly tři, avšak nepamatuji se, že by doma o dané události ještě kdy padlo slovo, a to ani během mého dospívání. To samé platilo o výprascích, které jsem utržil ve škole a na dvorku. *Přizpůsob se a vytrvej* – těmito hesly se řídily generace ruských Židů, aby přežily nadvládu bolševiků, carů a jakýchkoli jejich předchůdců. Dědeček Lev (tátův otec a můj jmenovec, který umřel krátce před mým narozením) byl sirotek, jenž vyrostl v ješivě, židovské náboženské škole, v běloruském *šetlu*. Děda Lev prokázal nadání na studium Tóry, ovšem když Tóru zakázali a rabíny povraždili, stal se z něho tovární dělník, který se postupně vypracoval na předáka. Když táta o mnoho let později dosáhl šestnáctých narozenin a chtěl být profesorem historie, děda Lev mu připomněl, že Žid se nikdy nemůže přidat k zaměstnancům Fakulty historie, a tak se táta šel projít a pak se stal inženýrem.

V daném poli vynikal: zatímco Lina se ještě batolila, napsal průkopnickou studii o turbínách, kterou vybrali, aby zazněla na Mezinárodním komunistickém veletrhu, konajícím se v Bulharsku. Týden předtím než měl odcestovat, se u táty v práci zjevil nevýznamný četař KGB s dopisem *od* táty pro veletržní výbor. V něm se psalo, že se táta kvůli čerstvé zlomenině nohy nemůže dostavit a že si přeje, aby za něj projekt představili následující spolupracovníci [nežidovského původu]. Jenom podpís scházel.

„Ale já přece nemám zlomenou nohu!“ vyhrkl táta v záchvatu hlouposti (nesnášel lhaní).

„S tím vám můžeme případně pomoci.“

Táta na dokument rychle naškrábal své jméno, odešel na procházku a druhý den se zase vrátil do práce. *Přizpůsob se a vytrvej.* Po těch, kdo se nechali ochromit bédováním nad pogromy, antisemitismem ve školách, antisemitismem na pracovišti, bitím na dvorku, nevšímavými učiteli, třením, přílivem a odlivem, gravitací a dalšími neměnnými faktory, se šlapalo.

Lina měla nastoupit na charkovskou polytechniku, kde nikoho nebude zajímat, že je nešťastná, a kde bude potřebovat funkční mozek, aby se dočkala kariéry a dětí. Táta se jí – stejně jako její ředitel a děkan lékařské školy – snažil pomoci. Ať se na to podíváte jakkoli, varianta *bud' sám sebou* nepřipadala v úvahu – protože přesně v tom vězel ten problém.

OLEG A ZRCADLO

Charkov, Ukrajina, SSSR, listopad 1987

V listopadu toho roku, kdy jsem nastoupil do první třídy (asi měsíc po cvičení s plynovými maskami), se na město sneslo neobvykle teplé období. Raní američtí přistěhovalci nazývali tento projev pokročilého podzimu „*indiánské léto*“, protože poskytl indiánům příležitost k poslednímu přepadu, než se válečná tažení do jara přerušila. Rusové mu říkali „*babí léto*“, poněvadž si během něj mohly *bábušky* ještě ohřát kosti na sluníčku, než nadobro nastoupila zima. S Olegem jsme nevysrčili nos z činžáku, neboť nezvyklé počasí s sebou neslo svá rizika, a to nejen pro americké usedlíky. Na dvoru se utábořila celá četa *bábušek* a kterákoli z nich by si mohla začít lámat hlavu nad tím, proč se dva prvňáčci potulují venku, když je jistě čeká spousta úkolů. Povědět *bábušce*, ať se jde bodnout, nebylo radno (zkusil jsem to jednou a následky byly zničující), a tak jsme raději zůstávali vevnitř.

U nás všichni odešli do práce, do školy či na pochůzky, takže jsme v prázdném bytě osaměli. Nudili jsme se a čas jsme si krátili prohrabováním se drobnostmi, které táta přivezl ze svých cest po SSSR. Nějakou dobu jsme pobyli v ložnici a potom jsme se vydali do chodby. Tam se nenacházelo nic zvláštního, jen pár poliček s knížkami, věšák

a zrcadlo – ohleduplnost vůči hostům, kteří svým příchodem unikli působení venkovních živelů. Když jsme ho míjeli, Oleg se na mě zadíval.

„Ty jsi *židák*?“

„*Židák*“ – ošklivé slovo s ošklivým významem. V angličtině se mu nejvíc blíží výraz „kike“, ovšem ne tak docela, poněvadž zatímco „kike“ se v dnešní Americe užívá zřídka, o „*židácích*“ se mluvilo po celém Rusku. Nešlo jenom o odporného Žida; označení vyjadřovalo epidemii, zlověstnou rakovinu, jež podle mnohých Rusů pustošila jejich zemi. „*Bej Zhidov, spassaj Rossiju*“ („Zlikviduj Židy, zachraň Rusko“) zněl běžný slogan načmáraný v charkovských uličkách.

Žid jsem byl. To jsem věděl. Ale netušil jsem, co to znamená.

„Nevím,“ odpověděl jsem po chvíli.

Oleg se zamyslel.

„Nech mě, ať se na tebe podívám.“

Mlčel jsem. Najednou jsem se díval do zrcadla a snažil se na jeho špinavém povrchu rozpoznat svůj odraz. Za mými zády obcházel Oleg, který mě zkoumal, prohlížel a snažil se na cosi přijít.

„*Jsi židák*. Víím, že jsi. Máš *židácký* zadek a *židácký* obličej... Ve škole nás učili je poznávat.“

Ačkoli jsme byli sousedé, chodil Oleg do jiné školy. Moji rodiče velmi usilovali o to, aby mě zapsali do školy č. 3, která byla známá tolerancí vůči Židům. I tak jsem si vysloužil spoustu bití, ale nejspíš se jednalo o školu s nejjemnějšími a nejchápavějšími výprasky, jakých se Židovi mohlo dostat. Myslel jsem, že mě ostatní děti prostě nemají rády. Jenže s Olegem to bylo jiné. Šlo o mého kamaráda, nejlepšího přítele, veterána tisíců bitev o Charkov. Dokud jsme tam spolu nestáli, nikdy jsem si nakládačky s tím, že jsem *židák*, nespojil.

Oleg ukončil své ohledání a postavil se mi po levici. Díval se na mě do zrcadla se zvláštní směsicí soucitu a znechucení. Chtěl

jsem odtamtud vypadnout a zrcadlu uniknout, ale nedokázal jsem to. Viděl jsem nos čnějící z hubeného obličejce, kde se nad dlouhým krkem nacházely úzké rty. Na shrbené tělo navazovaly drobné boky a plochý zadek. Pořád jsem rozeznával svůj známý odraz, avšak groteskní rysy ho odstrčily do pozadí. Toužil jsem, aby ta věc v zrcadle zmizela.

„Budu se na to muset zeptat mámy,“ otočil jsem se nakonec na Olega. „Jdu si chvíli číst. Potkáme se později?“

„Jasně.“

Pustil jsem ho ven a koukal jsem, jak odchází jen do několik kroků vzdáleného domova. Nezlobil jsem se na něj. Jak se můžete zlobit za pravdu? Jen jsem otočil klíčem a opřel se o černé kožené čalounění dveří.

Před několika měsíci jsem se tajně vypravil do pekařství za rohem pro nějaké *vatrušky* se sýrovou náplní a odtamtud mě začal sledovat muž s mohutným knírem. „Už vás nemůžeme vystát,“ zasyčel na mě a lapl mě za paži. „Proč prostě všichni neodejdete?“ Vytrhl jsem se mu a dal se na útěk domů, a stejně jsem vnímal, jak se za mnou žene. *Vatrušky* jsem neztratil, ale přešla mě na ně chuť. A přitom jsem vůbec nechápal, proč mě chytil, když chtěl, abych odešel, a koho myslel tím „všichni“ a co přesně nemůže vystát.

Mužův obličej nahradila tvář Anny Konstantinovny. Jednalo se o přirozeně vysokou ženu, ale kdykoli jsem na ni zíral z podlahy, připadala mi jako obryně. Viděl jsem tělocvikáře, jehož jméno jsem si tak úplně nepamatoval, jak mrká na cvalíka a oba bratry a na deset dlouhých minut zabouchává dveře do šatny. Potom jsem se ocitl zpátky v bytě, kde jsem pozdě večer zaslechl mámu a tátu, jak si s přáteli špitají o synagogách a o „nás“ a jiných špatných věcech. Dříve nespojité chvíle strachu a bolesti mi vířily v hlavě, až mi v mysli vyvstala odpověď v podobě zrcadla.

Odlepil jsem se od kůže na dveřích a šel si lehnout. Ještě nenastal ani čas večere, ale padla na mě únava.

Poslední dvě věci, které jsem Olegovi řekl, byly lži. Potom už jsem s ním kromě příležitostných setkání na schodech nikdy nemluvil. A ani mě nenapadlo, že bych se mámy na něco ptal. Pamatuji si, jak mě odvěkla na schůzku s Annou Konstantinovnou poté, co mě ve škole poprvé několikrát zmlátili, a jak mi cestou nazpátek drtila ruku a já se cítil ještě hůř, protože se tolik zlobila. Co mi však mohla prozradit v zemi, kde rodiče nevěřili vlastním dětem a lidé byli zatýkáni za „organizaci podvratných židovských setkání“ ve svých domovech? Copak kromě pronásledování znala něco, co se týkalo Židů? Nevím, zda jsem tomu všemu tehdy rozuměl. Pochopil jsem však, že mi máma nemůže pomoci.

Usilovně jsem se snažil na celou věc zapomenout. Nestál jsem o lítost. Nenáviděl jsem se a chtěl jsem, aby mě nenáviděli i ostatní. Toužil jsem se obklopit nenáivistnou aurou. Ze zrcadel se stali nepřátelé, a jestli v nich bylo něco dobrého, zůstávalo to průhledné jako upírův odraz. Držel jsem se doma a četl jsem pohádky a příběhy z dalekých krajů. Na dvorku a ve škole se mi stále dostávalo připomínek, že jsem *židák*, jenže po čase se mi do mysli vplazilo kromě strachu ještě cosi dalšího. Ti, kdo mě šikanovali, podle mě měli štěstí, neboť mě vídali jen jednou za čas; já jsem se sebou musel žít pořád. Záviděl jsem jim.

ZNEŠKODNĚNÍ ODPŮRCŮ

Charkov, Ukrajina, SSSR, jaro 1988

Myšlenky jsou mocnější než zbraně. Nedovolili jsme našim nepřátelům mít zbraně; proč bychom jim měli nechat myšlenky? Josif Stalin

Tr-tr-tr-tr zachrčel kruhový číselník telefonu. Tátova pěst se na sluchátku zatála a zbělala. „Vezmu si dva sáčky... může být. Stejně jako loni? Dobře, vyrazím k vám.“ Zavěsil, popadl batoh nacpaný rubly a moukou a odspěchal ven do deště.

V Charkově vyžadoval nákup *macesů* peníze, mouku a obezřetnost. Peníze připadly ilegálním pekařům, kteří ve městě podnikali po bytech. Do sovětské společnosti se sice zvolna vkrádaly reformy, avšak pro pekaře bylo stále nebezpečné začít na jaře nakupovat větší množství mouky. Aby nepřilákali nechtěnou pozornost, žádali dodavatelé zákazníky, ať kromě rublů donesou i mouku; jeden nakupující tak poskytl přísady pro toho, který se objevil následujícího dne. Obezřetnost byla na místě, neboť přechovávání zboží mohlo vyústit v cokoli od vysoké pokuty po ztrátu zaměstnání – v závislosti na politickém ovzduší. Pro tátu by odhalení pravděpodobně představovalo konec práce inženýra. Pekaři mohli jít i do vězení.

Táta naskočil na tramvaj a zařadil se do spěchu dopravní špičky. Potom zaplul do domluvené uličky, kde proběhla výměna batohů. Vrátil se, s očividnou úlevou zamkl dveře a nakázal mi, ať za ním jdu do kuchyně.

„Budeme jíst *macesy*,“ oznámil.

„Proč?“ zeptal jsem se.

Nebyl si jistý, ale domníval se, že pesach připadal zhruba na tohle období. Na muže, který dával všanc své milované povolání, toho o pesachu mnoho nevěděl. Neexistovaly sváteční tradice, rodinná setkání, konání sederu (přísně zakázané), a pokud už jste byli natolik blázniví, abyste se pokusili nějaký zorganizovat, ještě byste stejně museli sehnat někoho, kdo mluvil hebrejsky a znal příslušné modlitby. Spousta lidí nedokázala sledovat, na kdy svátek připadal, neboť pesach se – podobně jako Velikonoce – odehrával každý rok jindy. Takže zbyly pouze *macesy*. No a taky déšť. „Židácké Velikonoce,“ brblali běžní Rusové, když první krásný jarní den překazil slejvák. „Počasí je o *židáckých* Velikonocích vždycky k ničemu.“ Nějak jsme si zapomenutou slavnost ostatně pamatovat museli.

Vánocům se mimochodem nevedlo o mnoho lépe. Řada protináboženských kampaní, které začaly v roce 1928 – nedlouho po revoluci –, jim zlámala vaz. Jenže lidé pořád potřebovali zimní svátek, jenž by jim pomohl přežít tmavé večery, a tak jeden z géníů Stalinovy propagandy přišel s tím, že by bylo podstatně jednodušší přebrat už existující zvyk než nějaký vydupat ze země. Stalin souhlasil, takže vánoční stromeček, dárky, písně a ozdoby byly vykořeny, očištěny od náboženství a přesazeny do Nového roku. Rodiny dostaly nově nakázáno, aby slavily Nový rok novoročními písněmi a novoročním stromkem, zkrášleným novoročními dekoracemi. I Santa se přesunul: o silvestrovském večeru se na saních objevil veselý, bělovousý děda Mráz, který vypadal *přesně* jako Santa, s dobrotami pro děti. Předělaný

svátek se konal poprvé v roce 1935, osm let po zákazu tradičních náboženských Vánoc. Lidé se snadno přizpůsobují, obzvláště když na ně někdo míří zbraněmi, a po několika zimách se tradice hezky ujala, až si nikdo kromě starších jedinců nepamatoval, jak to probíhalo dříve.

Jak mohly přes noc zaniknout tisícileté zvyky? Židovské, křesťanské, muslimské? Co se stalo s věřícími, mučedníky, obhájci víry? Odpověď je mrazivě jednoduchá: mučedníkům se dostalo mučednické smrti. Po milionech. Sotva se komunisté chopili moci, začali likvidovat inteligenci. Zabili kněze, zabili rabíny, zabili učitele, zabili soudce, zabili kohokoli, kdo sloužil jako zdroj vědomostí a inspirace. Odvedli umělce a spisovatele, neboť rozptylovali dělníky; inženýry sebrali kvůli výpadkům proudu. Zavraždili znalé zemědělce, protože nastal nedostatek jídla, což problémy pouze prohloubilo a vedlo ke smrti dalších zemědělců. Zabíjeli s veškerou pílí, zabíjeli s hrdostí, zabíjeli a zabíjeli, až nezbylo člověka, který by dokázal odrecitovat alespoň dětskou říkanku. A když se zbavili vůdců, zakázali jejich odkazy, spálili knihy, zabavili významné předměty (které prodali Západu, aby mohli nakoupit další kulky), zničili svatostánky a předělali je na tělocvičny a pionýrská mládežnická střediska, lidské duše zůstaly obnažené a roztřesené a komunisté dosáhli svého cíle. Bolševici tomu rozuměli: zničte kulturu a zbytek odumře sám.

Generace mých prarodičů ještě věděla, jak to chodilo před rokem 1917, před revolucí. Když děda Lev dorostl, mluvil jidiš, absolvoval obřad bar micva a byl úzce svázán se svými dějinami a zvyky. Spousta jeho současníků žila v selských enklávách, kde se řídili pouze svými pravidly a kde byly dny ukotveny jarmulkami a tality, modlitbami a svátky a každodenními připomínkami, kým jsou. Každý okamžik,

od narození až po smrt, naplňovaly rituály a významy. A jak připomíná moje máma a všechny verze *Šumaře na střeše*, Židé tehdy vystupovali krapet snobsky a sami na sebe nahlíželi s jistou hrdostí poražené strany. „*Gójové* [*nežidé*] nás nenávidí, protože nám závidí,“ ujišťovali se dřívější Židé, „poněvadž máme něco – *jsme* něčím, čím oni nikdy nebudou.“

Vůbec se nejednalo o idylický život; za časů mých prarodičů se antisemitismus zhmotňoval v podobě pogromů, násilných útoků rodících se v často svárlivých a neklidných dobách. Během pogromů se ničilo a pálilo, znásilňovalo a rabovalo; pogromy se rozněcovaly a uhasínaly, šířily se po rozsáhlých územích nebo doutnaly na uzavřených působištích a někdy trvalo celá desetiletí, než nadobro zanikly. Zkušenost dlouhých staletí naučila Židy, aby je vnímali jako sezónní pohromy, nevyhnutelná zla podobná hladomoru či období sucha. Kozáky a sedláky, již se středověkých sročení účastnili, ponoukala zase jejich dobová přesvědčení: Židé jsou čarodějové; Židé mohou za propuknutí moru; Židé ukřižovali Ježíše; Židé kují pikle a chtějí zavraždit cara. Rozdíl spočíval v tom, že před revolucí Židé věděli, co to znamená být Židem. Znali jazyk a rituály, které ještě neztratily spojení s významy, jež k nim náležely. A když znovu a znovu povstávali ze spálených vesnic a ohněm zničených ghett, povstávali jako národ. Jako Židé.

„*Majn zun, majn zun*,“ říkal děda Lev dospívajícímu tátovi a umýval si přitom z rukou olej nastrádaný během pracovního dne v továrně na tanky. Táta se díval, jak děda potajmu oplachuje hořké bylinky, žehná vínu pro pesach, láme *macesy* a obnovuje dávný závazek. Nasával do sebe prastará slova a byl vděčný za krátký vhled do pohasnajícího světa. Otcova generace měla přímé spojení s předrevoluční érou. Táta se nemohl naučit jidiš ani studovat Tóru, ani podstoupit bar micva, zdědil však touhu po čemsi, co kdysi znal jeho otec. Jednalo

se o představu sice matnou, ovšem dost silnou na to, aby jej vytáhla do uličky s batohem peněz a mouky, aby se vydával všanc kvůli podivnému svátku, jemuž nerozuměl.

Jenže odlesk těch dob kvapně mizel. Konec druhé světové války představoval předěl, neboť válka zničila osobní záznamy a Židé začali uplácet úředníky, aby jim zfalšovali pasy, pozměnili jména a národnost, aby se mohli zbavit židovského stigmatu. Ješivy zanikly, *šetety* lehly popelem. Spoustu Židů nahnali do měst, kde kvetla paranoia a moc tajné policie. Městský život poskytoval udavačům nemálo příležitostí k vykořenění nevíтанých kulturních zvyklostí. Ohrožení navázané na židovskou identitu přestalo být sezónní záležitostí.

Proměnil se i antisemitismus a dřívější hony na čarodějnice pominuly. S každým přibývajícím rokem se Židé a antisemité uchylovali k rozpoložení zaměřenému víc na základní přežití. Pro běžné Rusy představovala tajná policie stejnou hrozbu jako pro *židáky*, poněvadž v zemi, kde se nekonaly soudy, nebyl v bezpečí nikdo. Zjevně, když kupříkladu tátův šéf strávil deset let v gulagu. Jakéhosi odpoledne procházel vedoucí – Ukrajinec, jemuž v žilách nekolovala ani kapka židovské krve – továrnou, když tu zaslechl, jak se ve vzdáleném rohu tiše pochechtává skupinka svářečů. Dokud ho následujícího rána nezatkli, nepřišlo mu na tom nic divného. Ukázalo se, že jistý dělník povídal ostatním protisovětský, židovský vtíp, a poněvadž to provedl v továrně, mistrovi přišli podporu sionistické propagandy za účelem podvracení sovětského průmyslu. Vedoucí se hájil, že když žert zazněl, nacházel se na druhé straně dílny, takže ho ani *neslyšel*, obzvláště když je na jedno ucho zcela hluchý. Strana vzala jeho hluchotu v potaz, avšak uchýlila se při tom k typické sovětské logice, a místo obvyklých dvaceti let v pracovním táboře mu jich přisoudili deset.

„Stejně se musíte zodpovídat za své zdravé ucho, soudruhu,“ napomenul mistra důstojník KGB, když ho po ohlášení rozsudku vlek z místnosti.

„*Majn zun, majn zun*,“ oslovil mě táta, zatímco mě vedl k umyvadlu.

„Proč?“ zeptal jsem se, když mi dal ruce pod kohoutek a nakázal mi, ať položím jednu pěst na druhou.

Táta vždycky všechno věděl. Cestoval po celém SSSR. Dokázal dát dohromady turbíny, znal elektrárny, historii a knihy. Jenže najednou si nebyl jistý.

Naklonil jsem hlavu, abych viděl na batoh *macesů* dřepící na staré židli v salonu. Nesnášel jsem onu bezbarvou hmotu bez chuti, popelnatou věc, která se už v tuhle chvíli drolila na prášek, stejně jako mi vadilo tohle omývání pěstí. Šlo o hloupá, smutná tajemství, která člověku vysloužila nakládačku. Cosi mě napadlo, a tak jsem se začal smát a mlátit rukama o sebe. Voda cákala na podlahu a syčela na rezavém radiátoru. Tátovi přeběhl po obličejí záchvěv hněvu a po něm následovalo zklamání. „Ještě ne,“ zašeptal a já jsem pochopil, že jsme skončili, a pocítil jsem blaženou úlevu, která se dostavuje, když se člověk pokusí přechytračit dospělého a zoufale doufá, že to klapne, a ono se to zadaří.

„Není zralý,“ obrátil se táta na mámu, jež se tvářila stejně vděčně jako já, že přetvařování se už skončilo. „Nerozumí tomu.“

Táta měl pravdu. Vůbec jsem netušil, co to znamená být Židem. Odpuzovalo mě to a židovství mě přitahovalo asi tolik jako kanibalismus. Ale ani on tomu nerozuměl – plížení se po uličkách a napodobování jeho otce s sebou neneslo význam a bez významu symboly postrádají smysl a pradávna připomínka svobody a vysvobození se rozloží na nijaký suchar bez chuti. Ani antisemité tomu nerozuměli – nenáviděli

to, poněvadž jim to bylo určeno a oni se podvolili, aby přežili. Nikdo nic nevěděl, nikdo ničemu nerozuměl a jak praví staré rčení – lidé se vždycky bojí toho, čemu nerozumějí.

POZNAMENANÝ MICHAIL ZNIČÍ RUSKO

Charkov, Ukrajina, SSSR, jaro 1988

Přišlo rané všední odpoledne a na dvorku panovalo ticho. Máma je na klinice, táta spravuje turbínu, Lina je ve škole a babička u sporáku, kde se připravuje boršč, na který se těším, a bramboráky, u nichž si budu muset najít nějakou záminku, proč je nejíst. Měl bych být ve škole, ale podle posledních krevních testů mi stále schází železo, a tak mi máma zajistila další prodlouženou omluvenku. Před pár týdny jsem se úspěšně vykroutil z omývání rukou před pesachem a teď si nějakou dobu nemusím dělat starosti s ukončením první třídy. Věci se daří.

Dvorkem propluje Kolja, jenž lenivě přehlédne lavičky zaplněné *bábuškami*, které vítají jaro, a šeříkové keře, v nichž se pár vyhublých ptáků snaží zaskočit zrovna vylezlé cvrčky. *Bábušky* posedávají na lavičkách po třech až čtyřech a probírají všechno od svazové politiky až po mnohem zajímavější klepy týkající se bytovky. Část nebojácnějších žen už vyměnila tmavé zimní šátky za veselější varianty jarní červené